

**ԻՒՎԱՆՆԵՐԸ ԵՎՐՈՊԱՅՈՒՄ. «ՍՈՒՍՈՒԼՄԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐԻ»
ՊԱՆԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՑԱՆՑԻ ՍՈՂԵԼԸ ԵՎ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
Հեղինե Բարսեղյան¹**

DOI 10.46991/jos.2023.24.2.045

«Մուսուլման եղբայրները» իսլամիստական միջազգային շարժուկազմակերպություն է: Այն հիմնադրվել է 1928թ. Եգիպտոսում Հասան ալ-Բաննայի (1906-1949) կողմից և համարվում է ամենահին իսլամիստական կազմակերպությունն աշխարհում: Ստեղծման արդեն առաջին տասնամյակների ընթացքում ականատես ենք լինում նրա ցանցայնացման գործընթացին: 1940-ական թթ. «Մուսուլման եղբայրները» մասնաճյուղեր ու գրասենյակներ ուներ ոչ միայն Եգիպտոսի տարբեր քաղաքներում և բնակավայրերում, այլև՝ հարևան մերձավորարևելյան երկրներում: Ներկայումս «Մուսուլման եղբայրներն» իր ներկայությունն ունի ինչպես արաբական և մուսուլման գերակշիռ բնակչություն ունեցող երկրներում, այնպես էլ՝ Եվրոպայում, Հյուսիսային Ամերիկայում, Ռուսաստանում և այլուր: Այս կառույցները գիտական գրականության մեջ ընդունված է անվանել «Մուսուլման եղբայրների» մասնաճյուղեր: Ըստ այդմ առաձևացվում են «Մուսուլման եղբայրների» սիրիական, հորդանանյան, ֆրանսիական, մեծբրիտանական և այլ մասնաճյուղեր: Հոդվածի նպատակն է եվրոպական ենթացանցի օրինակով քննարկել «Մուսուլման եղբայրների» ցանցը Դավիթ Հովհաննիսյանի՝ ցանցերի տեսության շրջանակներում՝ վեր հանելով ցանցի տեսակը և կառուցվածքային առանձնահատկությունները Եվրոպայում:

Բանալի բառեր: «Մուսուլման եղբայրներ», Եվրոպա, ցանց, ենթացանց, կենտրոն, տեքստ, իխվաններ

¹ Հեղինե Բարսեղյանը Քաղաքակրթական և մշակութային հետազոտությունների կենտրոնի կրտսեր գիտաշխատող է: Էլ-փոստ՝ heghinbarseghyan@gmail.com, ORCID: 0009-0004-8742-0725.

Դավիթ Հովհաննիսյանը ցանցերի երեք տեսակ է առանձնացնում՝ տեքստ² և կենտրոն ունեցող ցանցեր, միայն կենտրոն ունեցող ցանցեր և միայն տեքստ ունեցող ցանցեր³: Ըստ այս տեսության՝ միայն կենտրոն ունեցող ցանցերը կազմակերպվածության բարձր մակարդակ ունեն, սակայն կենտրոնը քանդվելուց հետո դրանք դադարում են գոյություն ունենալ: Ի տարբերություն այս տեսակի ցանցերի՝ տեքստ և կենտրոն ունեցող ցանցերի տեքստը կենտրոնը քանդվելու դեպքում շարունակում է աշխատել, կամ, ընդհակառակը, երբ տեքստը սկսում է ջնջվել, կենտրոնը կարող է լրացնել և վերականգնել այն: Եվ վերջապես միայն տեքստ ունեցող ցանցերը բացարձակ ազատ են. այդտեղ մուտքը միայն տեքստի միջոցով է, և ցանցին միանալը կախված է տեքստի գրավչությունից: Անդրադառնալով «Մուսուլման եղբայրների»⁴ ցանցի եվրոպական ենթացանցի ստեղծման նախադրյալներին և քննարկելով նրա կառուցվածքային առանձնահատկությունները՝ հողվածը պատասխանում է այն հարցին, թե ցանցերի վերոնշյալ տեսակներից որին է պատկանում «Մուսուլման եղբայրները»:

Եվրոպայում «Մուսուլման եղբայրների» անդամներ սկսեցին հաստատվել սկսած 20-րդ դարի երկրորդ կեսից⁵: Իսլամների

² Ըստ Դ. Հովհաննիսյանի՝ տեքստն այն է, ինչն արտահայտում է արժեքային հիմքը և ինքնությունը:

³ Հովհաննիսյան Դ., *Ցանցերի և ցանցապետության էության շուրջ*, «Վերլուծական տեղեկագիր», Vol. 1 No. 12, 2018, էջ 7-17:

⁴ «Մուսուլման եղբայրներ» տերմինը օգտագործվում է կազմակերպության նկատմամբ, իսկ ցանցի մաս կազմող անհատների նկատմամբ կիրառվում է «իսլամներ» տերմինը:

⁵ Դրա գլխավոր պատճառը Եգիպտոսում 1950-ական թթ. սկիզբ առած նասսերական բռնաճնշումներն էին, որոնք առաջին հերթին ուղղված էին «Մուսուլման եղբայրների» անդամների դեմ: Եգիպտոսից արտագաղթած իսլամների մի մասը հաստատվեց հարևան մերձավորարևելյան երկրներում, իսկ մյուս մասը արտագաղթեց Եվրոպա: Հետագա տասնամյակներին Եվրոպայում «Մուսուլման եղբայրների» անդամներ հաստատվեցին արաբական նաև այլ

առաջին խմբերը բավականին անկազմակերպ էին և ի տարբերություն Եգիպտոսում և մերձավորարևելյան մի շարք երկրներում գործող մասնաճյուղերի՝ չունեին իրենց գործունեությունը համակարգող և վերահսկող որևէ լուրջ կառույց: Սա բացատրվում է նրանով, որ սկզբնական շրջանում իխվանները Եվրոպայան տեսնում էին որպես ժամանակավոր հանգրվան. նույնիսկ համեմատականներ էին անցկացվում 622թ. Մուհամմադ մարգարեի՝ Մեքքայից Մադինա կատարած հարկադրական հիջրայի հետ⁶: Մակայն ժամանակի ընթացքում նրանց ներկայությունը Եվրոպայում ավելի կայուն բնույթ ստացավ: Ստեղծվեցին ուսանողական առաջին կազմակերպությունները⁷, որոնք, սկզբնական շրջանում ուղղված լինելով Եվրոպայում սովորող մուսուլման ուսանողների կարիքների բավարարմանը,

երկրներից: Գլոբալ առումով ներկայումս արտագաղթի ալիքը դեպի Եվրոպա զգալիորեն կրճատվել է՝ պայմանավորված Եվրոպական երկրների կողմից ներգաղթի ծավալների սահմանափակմանն ուղղված քաղաքականության որդեգրմամբ: Իխվանների՝ Եվրոպա արտագաղթի ալիքը վերսկսվեց 2011թ. այսպես կոչված «Արաբական գարնան» իրադարձություններից հետո, երբ մասնավորապես Եգիպտոսում 2013թ. տեղի ունեցած իշխանափոխության արդյունքում «Մուսուլման եղբայրները» ճանաչվեց ահաբեկչական կազմակերպություն և արգելվեց նրա գործունեությունը երկրում, իսկ նրա անդամների դեմ հետապնդումների նոր ալիք սկսվեց: Իխվանների՝ Եվրոպայում հաստատվելու հանգամանքների և պատճառների շուրջ տե՛ս, օրինակ, Frampton M., *The Muslim Brotherhood and the West: A History of Enmity and Engagement*, Harvard University Press, 2018, և Maréchal B., *The Muslim Brothers in Europe: Roots and Discourse*, Leiden/Boston, 2008:

⁶ Vidino L., *Aims and Methods of Europe's Muslim Brotherhood*, Current Trends in Islamist Ideology, Hudson Institute, 2006, <https://www.hudson.org/national-security-defense/aims-and-methods-of-europe-s-muslim-brotherhood>, (01.11.2023):

⁷ Ուսանողական կազմակերպությունները իխվանների առաջին բազաներն են Եվրոպայում: Նման կազմակերպությունների օրինակներ են Muslim Student Society-ը (MSS) և Federation of Students' Islamic Societies-ը (FOSIS) Մեծ Բրիտանիայում, Association of Islamic Students in France-ը (AEIF) Ֆրանսիայում, International Union of Muslim Students-ը Բելգիայում և այլն:

շուտով վերածվեցին Եվրոպայում մուսուլմանների կյանքի բոլոր ոլորտները վերահսկել հավակնող կազմակերպությունների⁸:

Եվրոպայում իխվանները ազատ գործունեություն իրականացնելու հնարավորություն ստացան, ինչի համար հաճախ բռնաճնշումների էին ենթարկվում իրենց երկրներում: Շարունակելով աջակցել «մուսուլմանական աշխարհում» իսլամական պետություններ ստեղծելու գաղափարը՝ նրանք իրենց ուշադրությունը սկսեցին կենտրոնացնել արևմուտքում ապրող մուսուլմանների վրա՝ նրանց դիտարկելով որպես իրենց գործունեության համար պարարտ հող և փորձելով նրանց մեջ տարածել «Մուսուլման եղբայրների» տեքստը՝ իսլամի իրենց մեկնաբանությունը:

⁸ Օրինակ՝ «Ֆրանսիայի մուսուլման ուսանողների կազմակերպության» (Association of Islamic Students in France, AFIF) շրջանակից էր, որ ստեղծվեց «Ֆրանսիայի իսլամական խումբ» (Islamic Group in France, GIF) կազմակերպությունը, որը հետագայում դարձավ «Ֆրանսիայի իսլամական կազմակերպությունների միության» (Union of Islamic Organizations in France, UIOF) միջուկը, որը, իր հերթին, «Մուսուլման եղբայրների» գլխավոր կազմակերպությունն է Ֆրանսիայում: St´u Maréchal B., նշվ. աշխ., էջ 60-61:

⁹ Եվրոպայի մուսուլման բնակչության հիմնական մասի այնտեղ հաստատվելու ժամանակաշրջանը համընկնում է իխվանների առաջին խմբերի ժամանման հետ: Մուսուլմանների արտագաղթը Եվրոպա գլխավորապես պայմանավորված էր մի կողմից իրենց երկրներում տնտեսական ճգնաժամով և գործազրկությամբ, իսկ մյուս կողմից՝ եվրոպական երկրներում էժան աշխատուժի բարձր պահանջարկով: Սրանով պայմանավորված՝ 1950-60-ական թթ. Եվրոպա արտագաղթածների մեծամասնությունը արական սեռի երիտասարդ ներկայացուցիչներ էին, որոնք նույնպես սկզբնական շրջանում Եվրոպան չէին տեսնում որպես մշտական կեցության վայր: Սակայն ժամանակի ընթացքում մի շարք հանգամանքների բերումով շատերը վերանայեցին Եվրոպայում մշտական բնակություն հաստատելու հեռանկարը՝ այստեղ տեղափոխելով նաև իրենց ընտանիքներին: Եթե 1950թ. Եվրոպայում մուսուլմանների ընդհանուր թիվը կազմում էր 10 765 329 մարդ կամ 1.97%, ապա 2020թ.՝ այս թիվը հասել է 42 706 747 մարդու կամ 5.76%: St´u Kettani H., *Muslim Population in Europe. 1950-2020*, International Journal of Environmental Science and Development, Vol. 1, No. 2, June 2010: Մուսուլմանների՝ դեպի Եվրոպա արտագաղթի շուրջ ավելի մանրամասն տե՛ս օրինակ Nielsen J., *Muslims in Western Europe*, Edinburgh University Press, 2016 (First edition in 1992):

Այս ժամանակ եվրոպական շատ քաղաքներ դեռ չունեին մզկիթներ, և իխվանների նորաստեղծ ուսանողական կազմակերպությունները շատ դեպքերում առաջինն էին, որ սկսեցին աղոթքի փոքրիկ վայրեր բացել: Մզկիթների սակավության պատճառով այս նպատակին էին ծառայում բնակարաններում, տներում և նույնիսկ ավտոտնակներում ստեղծված աղոթքի փոքր սենյակները, որոնք ժամանակի ընթացքում վերածվեցին «Մուսուլման եղբայրների» գաղափարախոսությունը տարածող օջախների¹⁰: Պաշտամունքի սովորական վայր լինելուց բացի այս մզկիթները հանդիսանում են հասարակական կյանքի բոլոր՝ սոցիալական, կրոնական, կրթական և քաղաքական ոլորտները ընդգրկող կարևոր կենտրոններ: Օգտվելով եվրոպական ազատություններից՝ իխվանները շուտով սկսեցին ամսագրեր հրատարակել, դասախոսություններ կազմակերպել և զբաղվել նմանատիպ այլ գործունեությամբ՝ նպատակ ունենալով մուսուլմանների մոտ ստեղծել համայնքի զգացողություն և տարածել «Մուսուլման եղբայրների» գաղափարախոսությունը: Արդյունքում նրանք հետզհետե ստեղծեցին 1930-ական թթ. Հասան ալ-Բաննայի կազմակերպության մոդելը՝ հայելու նման արտապատկերող կազմակերպությունների ցանց, որն ունի իր երիտասարդական և կանանց մասնաճյուղերը, քարոզչության հարցերով զբաղվող կոմիտեներ, կրթական հաստատություններ, բարեգործական և ֆինանսական կազմակերպություններ և այլն¹¹:

¹⁰ Որոշ ուսումնասիրողներ այս կազմակերպությունների համար օգտագործում են *paramosque* տերմինը՝ *parachurch* տերմինի նմանությամբ: St. u օրինակ Poston L., *Islamic Da'wah in the West*, New York: Oxford University Press, 1992, pp. 94–97; Wickham C. R., *Mobilizing Islam: Religion, Activism, and Political Change in Egypt*, New York: Columbia University Press, 2002, p. 98; Vidino L., *The Closed Circle: Joining and Leaving the Muslim Brotherhood in the West*, New York: Columbia University Press, 2020, pp. 70–72:

¹¹ Հասան ալ-Բաննայի ստեղծած մոդելի մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Mitchell, R. P., *The Society of the Muslim Brothers*, New York: Oxford University Press, 1969:

Եվրոպայում «Մուսուլման եղբայրները» մեկ համասեռ և հեշտ ճանաչելի կառույց չէ: Այն կազմված է տարբեր երկրներում գործող անհատների և տարասեռ կազմակերպությունների ցանցերից, որոնք, խուսափելով հնարավոր սահամանափակումներից, հաճախ թաքցնում են «Մուսուլման եղբայրների» հետ իրենց ունեցած կապերը: Ընդհանուր առմամբ՝ Եվրոպայում «Մուսուլման եղբայրների» հետ առնչություն ունեցող կազմակերպությունների երկու խումբ կարելի է առանձնացնել¹².

1. «Մուսուլման եղբայրների» գաղտնի կառույցներ. արաբական երկրներից եկած իխվանների առաջին սերունդը Եվրոպայում ստեղծեց «Մուսուլման եղբայրների» առաջին կառույցները, որոնք հայելու նման արտապատկերում էին արաբական երկրներում ստեղծված մասնաճյուղերը՝ պարզապես շատ ավելի փոքր մասշտաբով: Այս կառույցների գործունեությունը խիստ գաղտնի է պահվում, և կտրականապես հերքվում է անգամ դրանց գոյության փաստը¹³:

¹² Հարկ է նշել, որ այս բաժանումը, այնուամենայնիվ, չի կարող սպառիչ ձևով ներկայացնել «Մուսուլման եղբայրների» հետ առնչություն ունեցող բոլոր կազմակերպություններն ու կառույցները, սակայն տալիս է դրանց ընդհանուր պատկերը: Ըստ առնչությունների մակարդակի՝ երկրորդ խմբին պատկանող կազմակերպությունների մեջ նաև կարելի է մի շարք ենթաբաժանումներ անել: Որոշ ուսումնասիրողներ, օրինակ, առանձնացնում են նաև երրորդ խմբի կազմակերպություններ, որոնց առնչությունները «Մուսուլման եղբայրների» հետ սահմանափակվում են միայն գաղափարական կապերով: Տե՛ս օրինակ Vidino L., Altuna S., *The Muslim Brotherhood's Pan-European Structure*, Austrian Fund for the Documentation of Religiously Motivated Political Extremism, Documentation Centre Political Islam, 2021, 24-27 և Maréchal B., նշվ. աշխ., էջ 59-68:

¹³ «Մուսուլման եղբայրների»՝ եվրոպական երկրներում գործող մասնաճյուղերի մասին հիմնականում տեղեկություն ենք ստանում նրա նախկին անդամների խոստովանություններից, որոնցից հատկապես կարևոր են Եգիպտոսի «Մուսուլման եղբայրների» Գործադիր կոմիտեի նախկին անդամ, Եվրոպայում «Մուսուլման եղբայրների» նախկին խոսնակ, «Բրիտանիայի մուսուլմանական ասոցիացիայի» (Muslim Association of Britain, MAB) համահիմնադիր Քամալ Հելբավիի կողմից հաղորդվող մանրամասները: Քամալ Հելբավին այն սակավաթիվ իխվաններից էր, որոնք դեմ են արտահայտվել գաղտնի գործելակերպին՝ սխալ

2. «Մուսուլման եղբայրների» հանրային կառույցներ¹⁴. գալով Եվրոպա՝ իխվանները ստեղծեցին տարբեր ոլորտների կազմակերպությունների լայն ցանց (բարեգործական կազմակերպություններ, մզկիթներ, բիզնեսներ և այլն): Ի տարբերություն նախորդ կառույցների՝ սրանք «Մուսուլման եղբայրների» հանրային կազմակերպություններն են: Դրանցից ոչ մեկը բացահայտորեն չի ընդունում «Մուսուլման եղբայրների» հետ իր կապերը և ներկայանում է որպես անկախ կազմակերպություն, ինչը ֆորմալ առումով բացարձակ ճշմարտություն է: Սակայն իրականում այս կազմակերպությունները «Մուսուլման եղբայրների» հակառակ երեսն են. դրանք նրա գաղտնի ցանցի հանրային դեմքն են, որի հիմնական գործառույթը հասարակության մեջ «Մուսուլման եղբայրների» գաղափարախոսության և ազդեցության տարածումն է: Սա բացատրվում է նրանց այն համոզմունքով, որ «Մուսուլման եղբայրների» հետ բացահայտ առնչությունները կարող են խոչընդոտ հանդիսանալ Եվրոպական կառույցների և այնտեղ բնակվող մուսուլմանների շրջանում իրենց արդյունավետ գործունեության ճանապարհին¹⁵:

համարելով «Մուսուլման եղբայրների» հետ ունեցած կապերի հերքումը: 2017թ. իտալացի հետազոտող Լորենզո Վիդինոյին տված հարցազրույցում Հելբալին մանրամասն ներկայացնում է «Մուսուլման եղբայրների» Եվրոպական մասնաճյուղերի կառուցվածքը, նոր անդամների ընտրման ընթացակարգը և այլն: Սանրամասն տե՛ս Vidino L., *The Closed Circle*, 56-82:

¹⁴ «Մուսուլման եղբայրների» հանրային կառույցները շատ խայտաբղետ են, և վերջինիս հետ նրանց ունեցած կապերի ու առնչությունների մակարդակը կարող է տարբեր լինել: Եթե որոշ դեպքերում «Մուսուլման եղբայրներին» է պատկանում այս կազմակերպությունների ղեկավար աթոռների մեծ մասը և/կամ դրանց բյուջեների մեծ չափաբաժինը, ապա այլ դեպքերում նրանց անդամակցությունը այս կազմակերպություններին անհամեմատ ավելի քիչ է:

¹⁵ Սրանով պայմանավորված՝ Եվրոպայում «Մուսուլման եղբայրների» ուսումնասիրության ամենաբարդ խնդիրներից մեկը նրանց նույնականացումն է: Ի տարբերություն Մերձավոր Արևելքի երկրների (այդ թվում նրանց, որտեղ «Մուսուլման եղբայրների» գործունեությունն արգելված է), որտեղ հիմնականում ակնհայտ է, թե ով է հանդիսանում «Մուսուլման եղբայրների» անդամ կամ

Այս կազմակերպությունների՝ «Մուսուլման եղբայրների» հետ ունեցած կապերը բացահայտելու մի շարք ցուցիչներ կան: Դրանցից են նրանց հիմնադիրների ու նրանցում բարձր պաշտոն զբաղեցնող մարդկանց կապերը «Մուսուլման եղբայրների» հետ, նրա տեքստերի և գրականության պարբերական կիրառումը, «Մուսուլման եղբայրների» այլ կառույցների և հովանավորների հետ ֆինանսական կապերը և այլն: Այս կազմակերպություններին անդամակցությունը սահմանափակված չէ միայն «Մուսուլման եղբայրների» անդամներով, ինչը նրանց հնարավորություն է տալիս հերքել «Մուսուլման եղբայրներին» պատկանելու մեղադրանքները:

Երկրորդ տիպի կառույցների գործունեությունը համակարգելու համար 1989թ. Բրյուսելում ստեղծվեց «Եվրոպայի իսլամական կազմակերպությունների ֆեդերացիան» (Federation of Islamic Organizations in Europe, FIOE), որն անձրևանց-կազմակերպություն է (umbrella organization): Ըստ էության, եվրոպական յուրաքանչյուր երկրում գործող FIOE անդամ կազմակերպությունը տվյալ երկրի «Մուսուլման եղբայրների» ցանցի գլխավոր միավորն է: Ավելին, FIOE-ի բարձրագույն ղեկավարության պաշտոնները ավանդաբար զբաղեցնում են եվրոպական յուրաքանչյուր երկրի «Մուսուլման եղբայրների» մասնաճյուղի բարձրագույն ղեկավարները¹⁶: Այսպիսով, FIOE-ը

քաղաքական, բարեգործական և կրթական որ կազմակերպություններն են պատկանում նրան՝ Եվրոպայում «Մուսուլման եղբայրներին» պատկանող գրեթե բոլոր կազմակերպությունները ժխտում են վերջինիս հետ ունեցած ցանկացած կապ և առնչություն: Չհաշված սակավաթիվ անդամների, որոնք մերձավորարևելյան տարբեր մասնաճյուղերում բարձրագույն ղեկավար պաշտոններ են զբաղեցնում և հիմա ապրում են Եվրոպայում «աքսորի մեջ»՝ գործնականում բոլոր անհատներն ու կազմակերպությունները ժխտում են «Մուսուլման եղբայրների» հետ ցանկացած առնչություն և մեծ ջանքեր են գործադրում դրանք կոծկելու վրա:

¹⁶ «Մուսուլման եղբայրների» պանեվրոպական ցանցի բարձրագույն ղեկավարությունը կազմված է մի քանի հարյուր անհատներից, որոնց

վերահսկում և համակարգում է իր անդամ կազմակերպությունների գործունեությունը Եվրոպայում:

Ժամանակի ընթացքում FIOE-ը, որը 2020թ. վերանվանվեց «Եվրոպացի մուսուլմանների խորհուրդ»-ի (Council of European Muslims, CEM), ստեղծեց մի շարք մասնագիտացված մարմիններ, որոնք իրենց հերթին վերահսկում են մի խումբ ենթակազմակերպությունների գործունեությունը: Դրանցից ամենակարևորներն են «Եվրոպացի մուսուլման երիտասարդության և ուսանողության կազմակերպությունների ֆեդերացիան» (The Federation of European Muslim Youth and Student Organizations, FEMYSO), որն իր մեջ ներառում է իսլամների՝ եվրոպական երկրներում գործող երիտասարդական և ուսանողական կազմակերպությունները¹⁷, «Հումանիտար գիտությունների եվրոպական ինստիտուտը» (The European Institute for Human Sciences, IESH), որն իրենից կրթական հաստատությունների ցանց է ներկայացնում, «Ֆետվայի և ուսումնասիրությունների եվրոպական խորհուրդը» (The European Council for Fatwa and Research, ECFR), որը իրավագիտական մարմին է, և որի գործառնությունը կրոնական վճիռների՝ ֆետվաների ընդունումն է՝ ուղղված եվրոպական հասարակություններում մուսուլմանների կյանքի տարբեր ոլորտների կարգավորմանը, «Մուսուլման կանանց եվրոպական ֆորումը» (European Forum of Muslim Women, EFOMW), որը

մեծամասնությունը արական սեռի ներկայացուցիչներ են, բայց կան նաև փոքրաթիվ կանայք, որոնց թիվը գնալով աճում է (սրանք մեծամասամբ բարձրագույն դեկավարների կանայք կամ դուստրերն են): Այս մարդիկ բոլորը ճանաչում են մեկը մյուսին և շատ հաճախ կապված են միմյանց բարեկամական և ամուսնական կապերով: Օրինակ՝ Յուսուֆ Նադայի երկու աղջիկները ամուսնացել են Յուսուֆ ալ-Կարադավիի և Սիրիայի «Մուսուլման եղբայրների» անդամ Իսամ ալ-Աթթարի տղաների հետ:

¹⁷ FEMYSO-ն իր մեջ ներառում է 33 անդամ կազմակերպություն՝ տեղակայված եվրոպական 20 երկրներում: Տե՛ս FEMYSO, <https://femyso.org/we-are-femyso/>, (02.10.2023):

համակարգում է Եվրոպայում գործող կանանց մուսուլմանական կազմակերպությունների գործունեությունը, և «Եվրոպական վստահությունը» (Europe Trust), որի գլխավոր գործառույթը «Մուսուլման եղբայրների» ցանցին պատկանող տարբեր կազմակերպությունների ֆինանսավորումն է¹⁸:

Ինչ վերաբերում է մեկ բացարձակ կենտրոնի գոյությանը, որը վերահսկում և համակարգում է ցանցի մաս կազմող ենթացանցերի՝ այս թվում պանեվրոպական ենթացանցի գործունեությունը, ապա դրա գոյության մասին փաստող ապացույցներ չկան: 2008թ. եգիպտական ալ-Ահրար շաբաթաթերթին տված հարցազրույցի ժամանակ այդ ժամանակ Եգիպտոսի «Մուսուլման եղբայրների» առաջին փոխնախագահ (nā'ib al-murshid) Մուհամմեդ Հաբիբը ասում է. «Աշխարհի տարբեր երկրներում գործում են ինքնուրույն միավորներ, որոնք կիսում են նույն գաղափարախոսությունը, սկզբունքները և նպատակները, բայց որոնք գործում են տարբեր պայմաններում և համատեքստերում: Ուստի տրամաբանական է, որ գոյություն ունենա ապակենտրոնացում, որպեսզի յուրաքանչյուր միավոր հնարավորություն ունենա գործել համաձայն տեղի պայմաններին և այն խնդիրներին, որոնց նա բախվում է իր գործունեության ընթացքում: Դրանցից յուրաքանչյուրը կարող է կայացնել իր սեփական որոշումները, քանի որ այն առավել տեղյակ է տվյալ երկրի պայմաններին և առկա խնդիրներին: Սակայն որոշ հարցերում գոյություն ունի կենտրոնացված դիրքորոշում: Այս միավորները կարող են

¹⁸ Եվրոպական «Մուսուլման եղբայրների» ֆինանսավորման աղբյուրները բավականին բարդ և խճճված են՝ իխվանների ֆինանսական ինքնուրույն գործունեությունից սկսած մինչև արտասահմանից և եվրոպական երկրների մուսուլմանական համայնքների կողմից նվիրատվություններ, եվրոպական կառավարությունների, ԵՄ-ի կողմից հատկացվող դրամական նպաստներ և այլն: Մանրամասն տե՛ս Vidino L., Altuna S., *The Muslim Brotherhood's Pan-European Structure*, 9-10:

խորհրդակցել միմյանց հետ ընդհանուր խնդիրների շուրջ, որոնց բախվում են արաբներն ու մուսուլմանները, օրինակ՝ Պաղեստինի հիմնախնդիրը: Այս դեպքում նրանք բոլորը պետք է համագործակցեն իրար հետ»¹⁹:

Եգիպտոսի «Մուսուլման եղբայրների» ֆինանսական ռազմավարության մշակող Յուսուֆ Նադան, իր հերթին, «Մուսուլման եղբայրները» բնութագրում է որպես «մտածելակերպ», իսկ Եգիպտոսի «Մուսուլման եղբայրների» Գործադիր կոմիտեի անդամ Աբդ ալ-Մոնեմ Աբու ալ-Ֆութուհը այն կոչում է «մտքի միջազգային դպրոց»²⁰: Եգիպտոսի «Մուսուլման եղբայրների» 7-րդ մուրշիդ (murshid)՝ գլխավոր առաջնորդ Մուհամմեդ Ակեֆը, խոսելով միջազգային կազմակերպության գոյության մասին, ասում է. «Մենք չունենք միջազգային կազմակերպություն. մեզ միավորում է մեր աշխարհայացքը: Մենք կանք յուրաքանչյուր երկրում: Ամեն տեղ կան մարդիկ, որոնք հավատում են «Մուսուլման եղբայրների» առաքելությանը. «Ֆրանսիայի իսլամական կազմակերպությունների միությունը» (Union of Islamic Organizations of France, UIOF, այժմ՝ «Ֆրանսիայի մուսուլմաններ», Muslims of France, MF) չի պատկանում «Մուսուլման եղբայրներին»: Նրանք ունեն իրենց սեփական օրենքներն ու կանոնները»²¹: Մեկ այլ տեղ նա, խոսելով MF-ի մասին, նրանց անվանում է «մեր եղբայրները Ֆրանսիայում»²²: Եվ վերջապես 2005թ. տված մի հարցազրույցի

¹⁹ Interview with MB Deputy Chairman in Al-Ahrar Daily, 16.07.2008, Ikhwanweb, <https://ikhwanweb.com/interview-with-mb-deputy-chair/>, (02.10.2023):

²⁰ Vidino L., *The European Organisation of the Muslim Brotherhood: Myth or Reality?*, The Muslim Brotherhood in Europe, Bakker E. (ed.), Meijer R. (ed.), 2013, pp. 50-69, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199327638.003.0002>, 56.

²¹ L'internationale éclatée des Frères musulmans, Le Monde, 22.10.2004, https://www.lemonde.fr/archives/article/2004/10/22/l-internationale-eclatee-des-freres-musulmans_383958_1819218.html, (20.10.2023):

²² Al-murshid al-‘āmm fi hīwār šarīh ma’a ikhwān online, <https://ikhwanonline.net/article/4109> (15.10.2023):

Ժամանակ Ակեֆը ասում է, որ Եվրոպայի իխվանական կազմակերպությունների և Եգիպտոսի մասնաճյուղի միջև «ուղիղ կապ չկա, բայց նրանք համաձայնեցնում են իրենց գործողությունները մեկը մյուսի հետ»²³:

Հետևաբար, չի կարելի խոսել մեկ բացարձակ կենտրոնի՝ Եգիպտական «մայր» կազմակերպության՝ այլ երկրներում գործող մասնաճյուղերի նկատմամբ գերակայության մասին:

Եզրակացություն

«Մուսուլման եղբայրները» միայն տեքստ ունեցող ցանց է. եթե ստեղծման առաջին շրջանում այն կարելի է համարել տեքստ և կենտրոն ունեցող ցանցի դասական օրինակ, ապա ժամանակի ընթացքում Եգիպտական կենտրոնի թուլանալու պատճառով այն վերածվում է երրորդ տեսակի՝ միայն տեքստ ունեցող ցանցի: Թեև «Մուսուլման եղբայրների» տարբեր մասնաճյուղերը պարբերաբար կապի մեջ են միմյանց հետ, նրանք ազատ են իրենց նպատակների և մեթոդների ընտրության մեջ, և մեկ բացարձակ կենտրոն, որի վրա դրված կլինեք այս ամբողջ համակարգի բացարձակ վերահսկողությունը կատարելու գործառույթը, գոյություն չունի: «Մուսուլման եղբայրների» ցանցի պանեվրոպական ենթացանցը կազմված է գործնականում եվրոպական բոլոր երկրներում գործող և միմյանց նկատմամբ հորիզոնական դիրքավորված մասնաճյուղ-կենտրոններից, որոնցից յուրաքանչյուրը իր հերթին ուղղահայաց՝ հիերարխիկ կառուցվածք ունի և համակարգում է իր տիրույթում գտնվող ենթակառուցվածքների գործունեությունը: Դրան զուգահեռ՝ եվրոպական իխվանները ստեղծել են նաև պանեվրոպական տրանսնացիոնալ մի շարք մասնագիտացված կառույցներ՝ նպատակ հետապնդելով կոորդինացնել պանեվրոպական ենթացանցի մաս կազմող կազմակերպությունների գործունեությունը:

²³ Besson S., La Conquête de l'Occident, Paris: Seuil, 2005, 100.

**IKHWANS IN EUROPE. THE MODEL AND STRUCTURAL
FEATURES OF THE PAN-EUROPEAN NETWORK
OF THE MUSLIM BROTHERHOOD**

*Heghine Barseghyan*²⁴

The Muslim Brotherhood is an international Islamist movement-organization founded in 1928 in Egypt by Hassan al-Banna (1906-1949). It is considered the world's oldest Islamic organization. Its networking process became evident in the first few decades of its existence. In the 1940s, the Muslim Brotherhood had branches and representatives not only in various Egyptian cities and towns but also in the neighboring Middle Eastern countries. Presently, the Muslim Brotherhood operates both in countries with predominantly Arab and Muslim populations, as well as in Europe, North America, Russia, and various other countries. In academic literature, these structures are referred to as Muslim Brotherhood branches, distinguishing the Syrian, Jordanian, French, British, and other branches of the organization. The article aims to discuss the network of the Muslim Brotherhood movement-organization, using the European subnet as an example within the framework of David Hovhannisyan's network theory, highlighting the type and structural features of the pan-European network.

Keywords: Muslim Brotherhood, Europe, network, subnet, center, text, ikhwans

**ИХВАНЫ В ЕВРОПЕ. МОДЕЛЬ И СТРУКТУРНЫЕ
ОСОБЕННОСТИ ПАНЕВРОПЕЙСКОЙ СЕТИ «БРАТЬЕВ-
МУСУЛЬМАН»**

*Егине Барсегян*²⁵

"Братья-мусульмане" представляют собой международное исламистское движение-организацию. Оно было основано в 1928 году

²⁴ Heghine Barseghyan is Junior Researcher at Center for Culture and Civilization Studies. E-mail: heghinbarseghyan@gmail.com, ORCID: 0009-0004-8742-0725

²⁵ Егине Барсегян – младший научный сотрудник Центра цивилизационных и культурных исследований ЕГУ. Эл-почта: heghinbarseghyan@gmail.com, ORCID: 0009-0004-8742-0725

в Египте Хасаном аль-Банной (1906-1949) и считается старейшей исламистской организацией в мире. Уже в первые десятилетия после создания мы наблюдаем процесс формирования его сети. В 1940-е годы "Братья-мусульмане" имели филиалы и представительства не только в различных городах и поселках Египта, но и в соседних странах Ближнего Востока. В настоящее время "Братья-мусульмане" присутствуют как в странах с преимущественно арабским и мусульманским населением, так и в Европе, Северной Америке, России и других странах. В научной литературе эти структуры называются филиалами "Братьев-мусульман". Соответственно, выделяются сирийский, иорданский, французский, британский и другие филиалы. Цель данной статьи заключается в рассмотрении сети организации "Братья-мусульмане" на примере европейской подсети в рамках теории сетей Давида Оганесяна, выделяя тип и структурные особенности паневропейской сети.

Ключевые слова: «Братья-мусульмане», Европа, сеть, подсеть, центр, текст, ихваны

ՕԳՏԱԳՈՐԾԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Հովհաննիսյան Դ., *Ցանցերի և ցանցապատկերային էությունի շուրջ*, «Վերլուծական տեղեկագիր», Vol. 1 No. 12, 2018, էջ 7-17
2. Besson S., *La Conquête de l'Occident*, Paris: Seuil, 2005
3. Frampton M., *The Muslim Brotherhood and the West: A History of Enmity and Engagement*, Harvard University Press, 2018
4. Interview with MB Deputy Chairman in Al-Ahrar Daily, 16.07.2008, Ikhwanweb, <https://ikhwanweb.com/interview-with-mb-deputy-chair/>, մուտքի ամսաթիվ՝ 02.10.2023
5. Kettani H., *Muslim Population in Europe: 1950-2020*, International Journal of Environmental Science and Development, Vol. 1, No. 2, June 2010
6. *L'internationale éclatée des Frères musulmans*, Le Monde, 22.10.2004, https://www.lemonde.fr/archives/article/2004/10/22/l-internationale-eclatee-des-freres-musulmans_383958_1819218.html, մուտքի ամսաթիվ՝ 20.10.2023

7. Maréchal B., *The Muslim Brothers in Europe. Roots and Discourse*, Leiden/Boston, 2008
8. Mitchell, R. P., *The Society of the Muslim Brothers*, New York: Oxford University Press, 1969
9. Nielsen J., *Muslims in Western Europe*, Edinburgh University Press, 2016 (First edition in 1992)
10. Perry D. L., *The Global Muslim Brotherhood in Britain: A Social Movement?*, London, 2016
11. Poston L., *Islamic Da'wah in the West*, New York: Oxford University Press, 1992
12. Vidino L., *Aims and Methods of Europe's Muslim Brotherhood*, Current Trends in Islamist Ideology, Hudson Institute, 2006, <https://www.hudson.org/national-security-defense/aims-and-methods-of-europe-s-muslim-brotherhood>, մուտքի ամսաթիվ՝ 01.11.2023
13. Vidino L., Altuna S., *The Muslim Brotherhood's Pan-European Structure*, Austrian Fund for the Documentation of Religiously Motivated Political Extremism (Documentation Centre Political Islam), 2021
14. Vidino L., *The Closed Circle: Joining and Leaving the Muslim Brotherhood in the West*, New York: Columbia University Press, 2020
15. Vidino L., *The European Organisation of the Muslim Brotherhood: Myth or Reality?*, The Muslim Brotherhood in Europe, Bakker E. (ed.), Meijer R. (ed.), 2013, 50-69, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199327638.003.0002>
16. Wickham C. R., *Mobilizing Islam: Religion, Activism, and Political Change in Egypt*, New York: Columbia University Press, 2002
17. Al-murshid al-‘āmm fī ḥiwār ṣarīḥ ma‘a ikhwān online, <https://ikhwanonline.net/article/4109>, մուտքի ամսաթիվ՝ 15.10.2023